

Maak ruimte voor klimaat !

Nationale adaptatiestrategie – de interbestuurlijke notitie

Ministeries van VROM, V&W, LNV, EZ
IPO, VNG, Unie van Waterschappen

18 oktober 2007

In deze notitie zijn de hoofdlijnen beschreven van een nationale strategie voor aanpassing aan de gevolgen van klimaatverandering. De notitie is het eerste resultaat van het programma Adaptatie Ruimte en Klimaat (ARK). In dit programma werken de ministeries VROM, V&W, LNV en EZ samen met de koepelorganisaties van de provincies (IPO), de gemeenten (VNG) en de waterschappen (UvW). In het programma hebben de samenwerkende partijen ieder hun eigen politieke verantwoordelijkheid voor hun eigen beleidsterrein, plannen en projecten die in deze strategie aan bod komen.

In de zomer van 2007 heeft een bestuurlijke consultatieronde plaatsgevonden over de voorliggende interbestuurlijke notitie. In de komende periode zal een verdieping plaatsvinden van de strategie en zal aansluiting plaatsvinden bij lopende of startende onderzoeks- en beleidsontwikkelingstrajecten. Een van de eerste vervolgstappen die in gang is gezet, is het opstellen van een gezamenlijke adaptatieagenda. Deze zal in 2008 verschijnen.

De adaptatiestrategie richt zich bewust op Nederland, ondanks het feit dat klimaatverandering een mondiaal probleem is. Het belangrijkste argument hiervoor is dat klimaatverandering wel mondiale oorzaken kent, maar lokaal en regionaal aanpassingen vraagt. Dit in tegenstelling tot mitigatie, waar een strategie en aanpak op mondiale schaal vereist zijn en de relatie tussen ontwikkelingslanden en westerse landen van groot belang is. Op onderdelen is voor adaptatie grensoverschrijdende samenwerking wenselijk, zoals bijvoorbeeld op het terrein van waterbeheer en biodiversiteit. Ook internationale uitwisseling van kennis en ervaringen op het gebied van adaptatie is cruciaal.

Maak ruimte voor klimaat!

Het klimaat zal de komende eeuwen ingrijpend veranderen. Zeespiegelstijging, hogere rivierafvoeren en perioden met extreme neerslag zullen grote gevolgen hebben voor het rivierengebied en de laag gelegen kustgebieden. De toenemende dreiging van overstromingen maakt ons land één van de meest kwetsbare gebieden in Europa.

Om Nederland veilig en leefbaar te houden zijn concrete maatregelen nodig. We¹ zullen de uitstoot van broeikasgassen tot het uiterste moeten beperken om de omvang en het tempo van de veranderingen te beperken (mitigatie). Een aantal verschuivingen in het mondiale klimaatsysteem kunnen we echter niet voorkomen. Aanpassing (adaptatie), is onvermijdelijk.

We zullen daar nu mee moeten beginnen. De ruimte voor oplossingen wordt immers steeds schaarser. Maatregelen vragen steeds grotere offers. Innovatie en creativiteit zijn nodig om risico's te beheersen en kansen te creëren. We moeten zoeken naar oplossingen die mitigatie en adaptatie zo goed mogelijk combineren. Samenwerking tussen overheden, bedrijfsleven maatschappelijke organisaties en wetenschap is cruciaal om intersectorale en integrale oplossingen te bewerkstelligen. Een veilige en aantrekkelijke leefomgeving is ook van belang voor het behoud van ons internationaal vestigingsmilieu.

Het klimaatbestendig maken van Nederland is een van grootste ruimtelijke opgaven van de 21^e eeuw, een opgave die in toenemende mate sturend wordt voor korte en lange termijn investeringsbeslissingen. Een duurzame ruimtelijke ontwikkeling beperkt de gevolgen van klimaatverandering, benut de kansen, en legt de basis voor een evenwichtige sociale, ecologische en economische ontwikkeling. People, Planet, Profit!

¹ In de hoofdtekst staat 'we' voor alle Nederlanders, in het op acties gerichte hoofdstuk 3 staat 'we' op de in ARK verenigde overheden: de ministeries van VROM, V&W, LNV en EZ, en koepelorganisaties van de provincies (IPO), gemeenten (VNG) en de waterschappen (UvW).

1

Nederland duurzaam veilig en leefbaar

Het klimaat verandert. Wereldwijd zijn de effecten zichtbaar. Het tempo lijkt de afgelopen jaren te versnellen. We zullen ons moeten aanpassen aan de veranderingen. Hoe langer we daarmee wachten, hoe kleiner de mogelijkheden om het op een duurzame wijze te doen. Door nu toekomstgericht te investeren vermijden we op termijn maatschappelijk zeer ingrijpende en kostbare oplossingen. In een dichtbevolkt en economisch welvarend deltagebied als Nederland leidt ook de groei van ruimtelijke investeringen tot een toename van de ' mogelijke schadelijke effecten van klimaatverandering. Bovendien wordt de ruimte voor oplossingen, vooral in het meer kwetsbare westelijke deel van Nederland, steeds schaarser en vraagt de planning en uitvoering van maatregelen de nodige tijd. Ook daarom is tijdige actie geboden. Tenslotte biedt een voortvarende start met aanpassing meer mogelijkheden voor meekoppeling met lopende activiteiten ("werk met werk maken").

Wat staat ons te wachten? Oververhitte steden, regelmatig natte voeten, droogteschade in de landbouw en de natuur en een toenemende angst voor overstromingen. Nederland over een jaar of vijftig? Dit hoeft geen werkelijkheid te worden als we nu maatregelen treffen om ons aan te passen aan het veranderend klimaat. Daarbij moeten we maatregelen gericht op mitigatie en adaptatie zo goed mogelijk combineren. Bijvoorbeeld met energiebesparende maatregelen zoals het isoleren van daken, die tevens een bijdrage leveren aan het koel houden van woningen of het opvangen van overtollig regenwater.

De gevolgen van klimaatverandering zijn zorgwekkend en dwingen ons tot actie. Niettemin kunnen we, uitgaande van de klimaatscenario's van het KNMI (2006), met de juiste maatregelen ook op de lange termijn veilig blijven wonen, werken en recreëren in het westen van Nederland en in het rivierengebied. Klimaatverandering is niet alleen problematisch. Anticiperen op klimaatverandering schept ook marktkansen. De voorspelde klimaatverandering biedt kansen om de internationale concurrentiepositie van de landbouw te versterken, stabiel zomerweer trekt toeristen aan en innovaties in het waterbeheer versterken onze internationale reputatie.

Een ander klimaat vraagt een verandering in het denken

Willen we in goede gezondheid blijven leven met een welvarende economie in een veilig land, dan moeten we ons aanpassen. We moeten bewuster rekening houden met de effecten van klimaatverandering en kansen benutten. Dat vergt een omslag in denken, een omslag in doen – en in laten.

Deze omslag komt niet vanzelf. De opgaven zijn complex, de oplossingen vaak ingrijpend en er bestaat onzekerheid over de omvang en snelheid waarmee het klimaat verandert. Overheden, bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en burgers moeten zelf initiatief tonen en samenwerking zoeken. Ieder van ons heeft een deel van de oplossing in handen. Vanuit onze eigen verantwoordelijkheid en rolopvatting zullen we ambities moeten formuleren die bij deze

uitdaging past. De nationale adaptatiestrategie biedt daarvoor het nationale kader; het vertrekpunt voor het agenderen van politieke en bestuurlijke keuzen.

Een integrale en gebiedsgerichte aanpak is cruciaal. Deze aanpak biedt een logisch kader voor partijen om doelen en belangen op elkaar af te stemmen. Het is bijvoorbeeld effectiever en efficiënter om dijkversterking, investeringen in de natuur en ontwikkelen van de recreatie tegelijkertijd aan te pakken. Werk met werk maken creëert de beste kansen voor een aantrekkelijke inrichting van ons land. Zo kunnen we de ruimtelijke kwaliteit van Nederland verbeteren en ons imago van een delta met een internationaal aantrekkelijk en veilig vestigingsklimaat verder versterken.

Gevolgen voor Nederland

De recente scenario's van het KNMI geven aan dat de winters gemiddeld warmer zullen zijn, de zomers warmer en droger. De kansen op een langdurige periode met (extreem) hoge temperaturen of een zware stortbui nemen toe. De zeespiegel zal deze eeuw stijgen met 35 tot 85 cm. De neerslag zal op jaarbasis toenemen. In de winter krijgen we te maken met hogere afvoeren in de grote rivieren. In de zomer neemt de kans op lage waterstanden toe.

Veiligheid

Bij het ontwikkelen van veiligheidsbeleid wordt uitgegaan van de KNMI-scenario's (2006). Voorlopige resultaten van de MNP-studie Nederland Later laten zien dat bij een stijgende zeespiegel op de lange termijn problemen zullen ontstaan met de vrije afvoer van de grote rivieren en oplopende kweldruk in laag gelegen gebieden.

Leefklimaat

In stedelijke omgeving kan toename van de kans op langdurige perioden met extreme temperaturen tot "hittestress" leiden als gevolg van het ontbreken van voldoende beschutting en afkoelingsmogelijkheden en van afdoende warmte absorberend en afvoerend vermogen. Extreme neerslag kan in korte tijd leiden tot grootschalige wateroverlast en schade.

Biodiversiteit

Stijging van temperaturen en een veranderende waterhuishouding leiden tot migratie van soorten. Soorten zullen verdwijnen uit Nederland. Bestaande unieke ecosystemen worden bedreigd. Nieuwe soorten zullen opkomen. Kansen voor nieuwe ecosystemen ontstaan in met name lage en natte delen van ons land. De toenemende verzilting vormt eveneens een bedreiging voor bestaande soorten, maar biedt daarnaast kansen voor nieuwe.

Economie

Extreme weersomstandigheden kunnen leiden tot uitval en ontwrichting van transport en energienetwerken. De bereikbaarheid en het functioneren van vitale voorzieningen, mainports en economische centra kunnen daardoor worden bedreigd. Droogte en tekort aan zoet water kunnen nadelige effecten hebben voor de landbouw. Lange, warmere zomers zijn gunstig voor landbouw, recreatie en toerisme.

Weerstand, veerkracht en aanpassingsvermogen

Het klimaat verandert, dat is zeker. Ook is duidelijk in welke richting het klimaat verandert. We weten alleen niet exact in welk tempo en hoe groot de uiteindelijke veranderingen zullen zijn. Een klimaatbestendige inrichting vereist daarom weerstand, veerkracht en aanpassingsvermogen. Weerstand is nodig om extreme omstandigheden te kunnen weerstaan. Veerkracht is vereist om snel te kunnen herstellen zodra de omstandigheden weer normaal zijn. Onzekerheden over met name de omvang en tempo van klimaatverandering vragen daarnaast een goed aanpassingsvermogen.

Het Nederlandse kustverdedigingssysteem bijvoorbeeld heeft een hoge weerstand en een lage veerkracht: het is bestand tegen stormvloed en krachtige stormen maar als het systeem bezwijkt duurt het lang voordat het weer in de oude staat terug is. Het koelsysteem van elektriciteitscentrales heeft daarentegen een lage weerstand en een hoge veerkracht: het zal regelmatig falen als de temperatuur van het rivierwater stijgt, maar zodra de temperatuur daalt functioneert het weer normaal. Ruimtelijke reserveringen voor maatregelen die op termijn mogelijk noodzakelijk zijn, en plannen klaar hebben liggen voor het geval klimaatverandering onverhoopt mocht versnellen, dragen bij aan het aanpassingsvermogen.

Om de vereiste klimaatbestendigheid (weerstand, veerkracht en aanpassingsvermogen) te bereiken gaan we de ruimtelijke inrichting van Nederland geleidelijk aanpassen. We gaan bij het bestemmen, inrichten en beheren van gebieden consequent en expliciet rekening houden met deze drie karakteristieken.

Hoe gaan we om met onzekerheden?

Het KNMI heeft in 2006 op basis van modelmatige berekeningen vier toekomstscenario's gemaakt. Deze klimaatscenario's geven bandbreedten aan voor de meest waarschijnlijke ontwikkelingen. Ze bieden echter geen zekerheid. Wel helpen ze ons om beslissingen te nemen en rekening te houden met onzekerheden. De klimaatscenario's zullen we bij alle ruimtelijke investeringen gaan betrekken. Een kosten-batenanalyse kan inzicht bieden in de mate waarin investeringen direct nodig zijn en of maatregelen ook later uitgevoerd kunnen worden. Mede op basis hiervan zal bij concrete investeringsbeslissingen bestuurlijk besloten worden over locatiekeuze en inrichting van gebieden.

Grootschalige ruimtelijke investeringen vereisen, vanwege het onomkeerbare karakter en de hoge kosten van aanpassing achteraf, een afweging op basis van een eventueel sneller en ongunstiger verloop van klimaatverandering dan in de huidige scenario's is voorzien. Voor een aantal nader te selecteren strategische en sectorale vraagstukken zal het Rijk, samen met het KNMI en de planbureaus, de dreiging en gevolgen van extremere omstandigheden onderzoeken. Ook hier kan een maatschappelijke kosten-batenanalyse meerwaarde bieden om verschillende opties op financiële haalbaarheid en maatschappelijk draagvlak te beoordelen.

2

Wat gaat ons leiden?

In het coalitieakkoord staat dat aanpassing aan de gevolgen van klimatologische ontwikkelingen een voorname rol zal spelen bij toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen. De rol van het waterbeheer zal daarbij steeds belangrijker worden. De verwachte klimaatverandering zal sturend zijn bij strategische beleidskeuzes en investeringsbeslissingen. Omgaan met onzekerheden en het verminderen van onze kwetsbaarheid voor extreme omstandigheden staan daarin centraal. Twee principes zullen hierbij leidend zijn: *risicobeheersing* en *herstel natuurlijke processen*.

Risicobeheersing

Absolute veiligheid en zekerheid kunnen nooit worden gegarandeerd. Dat besef is steeds breder aanwezig. Het is immers niet uitgesloten dat dijken of duinen het ergens begeven of dat door onverwacht extreem slecht weer het weg- of spoorverkeer stil valt. We weten niet precies hoe extreem de omstandigheden in Nederland zullen worden. Risicobeheersing (risico = kans x gevolg) houdt in dat we niet alleen ongewenste ontwikkelingen moeten voorkomen en de kans op falen zo klein mogelijk moeten houden maar dat we ook in moeten zetten op het beperken van eventuele schade en slachtoffers. De juiste ruimtelijke keuzes kunnen hierbij het verschil maken. Zo kan compartimentering bijdragen aan het beheersen van een overstroming en daarmee aan het beperken van schade en slachtoffers. Voor vitale of kwetsbare functies moeten we ontwikkelen op plekken waar de kans op een ramp uiterst klein is. Overgaan op andere, meer klimaatbestendige gewassen in de landbouw en het ontwikkelen van “doorstroombare” woonwijken en bedrijventerreinen zijn andere voorbeelden van risicobeheersing. Bij het in kaart brengen van risico's wordt samengewerkt met het programma Nationale Veiligheid waar klimaatverandering één van de thema's is die in 2007 en 2008 worden uitgewerkt.

Natuurlijke processen

Een verstandig gebruik van de natuurlijke eigenschappen van bodem, water en lucht vermindert de kwetsbaarheid en vergroot het aanpassingsvermogen van gebieden. Natuurlijke processen maken, naast technische maatregelen, een duurzame inrichting mogelijk. Ruimte voor de Rivier en zandsuppletie voor de kust zijn voorbeelden waarbij natuurlijke mechanismen bijdragen aan veiligheid tegen hoogwater. Bij extreme warmte in de stad dragen zowel klein- als grootschalige gebieden met water en groen bij aan verkoeling. Bij locatiekeuzes en de inrichting van gebieden zal rekening gehouden worden met de kwaliteiten en kwetsbaarheid van de ondergrond. We zullen meer oog hebben voor de nadelige effecten van verharding in de vorm van opwarming, verdroging en wateroverlast.

Strategische ruimtelijke opgaven

Klimaatverandering heeft directe gevolgen voor veiligheid, leefklimaat, biodiversiteit en economie. Tot nu toe zijn de gevolgen van klimaatverandering alleen in het waterbeheer onderkend en vertaald in maatregelen. Voor een groot aantal uiteenlopende vraagstukken zijn de ruimtelijke opgaven dus nog niet in scherp beeld. Op hoofdlijnen zijn de belangrijkste opgaven wel te schetsen. We kunnen een onderscheid maken naar opgaven die gericht zijn op het voorkomen van maatschappelijke ontwrichting en opgaven die ongewenste effecten moeten beperken. Middels een ontwerpgerichte benadering kunnen de opgaven op de verschillende schaalniveaus worden gecombineerd.

Voorkomen van maatschappelijke ontwrichting

- Een duurzame kustverdediging, gebaseerd op het benutten van de natuurlijke processen in het kuststelsel, waarbij binnen de randvoorwaarden van waterveiligheid ruimte wordt geboden voor combinaties van stedelijke functies, natuurontwikkeling en intensieve vormen van recreatie. Kustuitbreiding kan in de toekomst één van de opties zijn om de verwachte zeespiegelstijging het hoofd bieden en aantrekkelijke woon-, werk- en recreatiegebieden te ontwikkelen;
- Een robuust riviersysteem, gericht op voldoende bergings- en afvoercapaciteit om de gevolgen van hogere rivierafvoeren en de stijgende zeespiegel op te kunnen vangen, in combinatie met het verminderen van de piekbelasting in het regionaal watersysteem, waar mogelijk gecombineerd met recreatie en natuurontwikkeling. Verstedelijkingsvormen langs rivieren die rekening houden met de dynamiek van het riviersysteem op de lange termijn.
- Een robuuste inrichting van steden en landelijke gebieden, gericht op schadebeperking en bescherming van vitale functies. Een combinatie van compartimentering, “veilige plekken” en directe beschermingsmaatregelen die grote bevolkingsconcentraties beschermen, het functioneren van mainports en vervoer- en energienetwerken onder extreme omstandigheden waarborgen en een snelle hulpverlening en herstel mogelijk maken.

Beperken van ongewenste effecten

- Een duurzaam (regionaal) watersysteem, met voldoende ruimte om extreme wateroverlastsituaties te voorkomen en een goede (ecologische) waterkwaliteit duurzaam te garanderen en afdoende mogelijkheden biedt om voor de drinkwatervoorziening en het recreatief gebruik van oppervlaktewater eutrofiering en blauwalgen het hoofd te bieden.
- Een robuuste EHS, met grote arealen en goede verbindingzones om de (gewenste) migratie van soorten mogelijk te maken en om minder kwetsbaar te zijn voor extreme situaties, zoals langdurige droogte. Ruimte voor (nieuwe) klimaatbestendige ecosystemen die ondanks de veranderende klimatologische omstandigheden blijven functioneren.
- Een klimaatbestendig leefklimaat in steden, gericht op het voorkomen van overlast door extreme omstandigheden zoals langdurige perioden van hoge temperaturen (“hittestress”) en extreme neerslag. Groene en blauwe structuren in en om stedelijke gebieden die zorgen voor verkoeling en beschutting, het overtollige water vasthouden, afwenteling van wateroverlast voorkomen en de ecologische kwaliteiten in de stedelijke gebieden versterken.

- Klimaatbestendige gebouwen en wijken, die bestand zijn tegen hogere temperaturen en wateroverlast. Bouwvoorschriften en andere veiligheidsnormen die in overstromingsgevoelige gebieden rekening houden met de gevolgen van eventuele overstromingen. Gebouwen en wijken die langere tijd bestand zijn tegen inundatie, die bescherming, vlucht- en evacuatie routes bieden en een snel herstel mogelijk maken.
- Een klimaatbestendige landbouw, gericht op het bieden van ruimte voor het optimaliseren van de agrarische bedrijfsvoering en teelten met het oog op weerextremen, plaag- en ziektedruk en het omgaan met verzilting.

Een tijdige, samenhangende en ontwerpgerichte aanpak van de genoemde opgaven levert niet alleen een adequaat antwoord op eventuele dreigingen maar biedt tevens marktkansen, en kansen om de ruimtelijke kwaliteit van Nederland zichtbaar te verbeteren.

- Door bij de aanpak van deze opgaven van meet af aan in te zetten op zowel 'rekenen' (kosteneffectiviteit, modelberekeningen) als 'tekenen' (ontwerpend onderzoek) kan worden bijgedragen aan zowel de klimaatbestendigheid als de ruimtelijke kwaliteit van een gebied.
- Een langer en warmer zomerseizoen schept kansen voor de toeristisch-recreatieve en de agrarische sector. Het leveren van groen-blauwe diensten kan economisch aantrekkelijk zijn.
- De ontwikkeling van kennis van en ervaringen met watergerelateerde innovaties biedt kansen voor de export van kennis. Een meer klimaatbestendige inrichting van Nederland is gunstig voor ons imago als land met een internationaal aantrekkelijk vestigingsklimaat.
- Uitbreiding van natuurgebieden en (internationale) ecologische verbindingen draagt ook bij aan de verbetering van landschappelijke en recreatieve waarden.

Belangrijke vraagstukken

De hiervoor beschreven strategische ruimtelijke opgaven stellen ons voor belangrijke keuzen, die vaak sectoroverstijgend zijn. Ze dwingen ons duidelijke afwegingen te maken en ongebruikelijke oplossingen te vinden. Soms fundamenteel van aard en meestal omgeven met onzekerheden. We kunnen het ons echter niet meer permitteren deze vraagstukken verder voor ons uit te schuiven en sectoraal op te lossen. We herkennen op dit moment de volgende belangrijke vraagstukken.

- Hoe kunnen we - ook op de zeer lange termijn - de rivieren “vrij” laten afvoeren naar zee? Zijn fundamentele aanpassingen in het hoofdwatersysteem onvermijdelijk? Betekent dit dat grotere delen van het rivierengebied, de IJssel en het IJsselmeer vrijgehouden moeten worden van stedelijke ontwikkelingen? Is er aanvullend op de reserveringen in de PKB Ruimte voor de Rivier nog meer ruimte nodig?
- Wat betekent klimaatbestendig plannen en bouwen? Welke risico's zijn aanvaardbaar voor wonen, werken en vitale infrastructuur? Moeten woningbouwplannen heroverwogen worden? Hoe kunnen de gevolgen van eventuele overstromingen verkleind worden? Kan er sprake zijn van een hoger eigen risico voor ontwikkelingen in kwetsbare gebieden of moet het ontstaan van (grotere) verschillen in veiligheid door normen en regels worden voorkomen?
- Hoe houden we Nederland veilig? Investeren we in extra dijkverbetering en ruimte voor water? Leggen we op grote schaal compartimenteringdijken aan? Ontwerpen we nieuwe (snel)wegen mede als tweede waterkering of als evacuatie-route? Of houden we een voorkeur voor verdiepte aanleg met het oog op geluidsoverlast en landschap?
- Welke formele betekenis geven we de KNMI-klimaatscenario's en welke de extremere dreigingsscenario's in de planologische procedures en wettelijke kaders? Welke besluiten en verantwoordelijkheden blijven decentraal, wat moeten centraal opgepakt worden?
- Hoeveel ruimte zit er in de instandhoudingdoelen voor Natura 2000; is die ruimte voldoende voor de meer dynamische aanpak die klimaatverandering vereist?
- Blijven we zoet water gebruiken om de verzilting in laag Nederland tegen te gaan? Of laten we de verzilting toe en investeren we in nieuwe gewassen en natuurtypen? En benutten we het zoete water dan voor andere gebieden en functies?
- Hoe reserveren we ruimte voor investeringen die we pas over twintig, veertig of honderd jaar nodig hebben, bijvoorbeeld voor een bredere kustverdediging of voor de grote rivieren? Het zijn bestuurlijk lastig houdbare situaties als de stedelijke druk groot is. Zijn niet juist investeringen nodig in deze gebieden om latere aanpassingen mogelijk maken? Of geven we die ruimten een tijdelijke bestemming?
- Hoe realiseren we meer water en groen in stedelijke gebieden, als tegelijkertijd de behoefte toeneemt aan verdichting van bestaand stedelijk gebied, mede met het oog op het zoveel mogelijk beperken van bouwmogelijkheden in kwetsbare gebieden? Ligt een mogelijke oplossing in een mix van verdunning en verdichting: meer ruimte voor water en groen en een hogere binnenstedelijke capaciteit als alternatief voor het bouwen op kwetsbare plekken?
- Hoe kunnen we financiering regelen voor investeringen waarbij kosten en baten in de tijd ver uiteenliggen of waar kosten en baten bij verschillende partijen liggen?

3

Wat gaan we doen?

Klimaatverandering is een complex en omvangrijk vraagstuk. Ruimtelijke aanpassing aan een veranderend klimaat is de verantwoordelijkheid van uiteenlopende partijen; overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties en burgers. Gedragsverandering is noodzakelijk – individueel en collectief. Dat vraagt een brede aanpak.

De overheden zetten in op de volgende onderdelen:

- We gaan samen met bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en wetenschap het bewustzijn en de handelingsbereidheid in de samenleving vergroten. We nodigen iedereen uit een bijdrage te leveren. We stimuleren het opbouwen en delen van kennis, en de uitwisseling van goede praktijkvoorbeelden en inspirerende ideeën. Daarbij houden we ook de internationale ontwikkelingen goed in de gaten.
- We gaan ruimtelijke plannen toetsen op klimaatbestendigheid en indien nodig aanpassen of nieuwe instrumenten maken. Daarvoor stellen we een concreet toetsingskader op. De nieuwe manier van denken en handelen vergt aangepaste of mogelijke andere plannen, wet- en regelgeving en financiële instrumenten. Die zijn nodig om de noodzakelijke ruimtelijke maatregelen en de gewenste gedragsverandering mogelijk te maken. In dit kader vindt ook een herbezinning plaats op de rol van de nu gebruikelijke (maatschappelijke) kosten-batenanalyses in de besluitvorming en op de mogelijkheden voor fondsvorming.
- We gaan samen met het bedrijfsleven innovatie en kennisontwikkeling stimuleren. Op zoek naar nieuwe (technische) ontwerpen en een slimmere ruimtelijke inrichting die wereldwijd toepasbaar zijn en dus kansen biedt voor kennisexport. Ook op zoek naar innovaties in de bestuurlijke en organisatorische aanpak. We gaan ruimte geven aan nieuwe privaatpublieke allianties, met name om de noodzakelijke gebiedsgerichte aanpak te stimuleren. Bijvoorbeeld voor een optimale mix van aangepaste stedenbouw en CO₂-reductie.
- We gaan werken aan een meer toekomstgerichte overheid: een overheid die op alle schaalniveaus samenwerkt en haar verantwoordelijkheid neemt voor de uitvoering. Een overheid met durf en oog voor de gevolgen van ruimtelijke beslissingen op de lange termijn. Goed voorbeeld doet volgen.

De uitwerking van een brede communicatiestrategie over de gevolgen van klimaatverandering en de opties voor aanpassing, de herziening van het instrumentarium (wet- en regelgeving, financieringsinstrumenten) en de herijking van grootschalige investeringsprojecten en ruimtelijke ontwikkelingsrichtingen zullen landelijk plaatsvinden.

Het stimuleren van een integrale en gebiedsgerichte aanpak, herijking van investeringsprojecten en uitvoering van projecten die bijdragen aan de klimaatbestendige ruimtelijke inrichting van een gebied zal vooral regionaal vorm krijgen. Het regionale schaalniveau vormt bij uitstek het platform voor het koppelen van kennis en ervaring en voor het bij elkaar krijgen van partijen die een innovatieve aanpak in concrete projecten willen toepassen.

Aanzet voor een agenda

Onderstaand is een (niet uitputtend) overzicht gegeven van acties die op korte termijn worden opgestart. Deze acties zullen worden uitgewerkt en worden opgenomen in een eerste nationale adaptatieagenda die in 2008 zal verschijnen.

Het Rijk gaat, samen met andere partijen:

1. conform de in het Beleidsprogramma van het Kabinet aangekondigde acties de kwetsbaarheid van de Ruimtelijke Hoofdstructuur in kaart brengen en een afwegingskader ontwikkelen voor locatiekeuze en inrichting van grootschalige projecten, gebiedsontwikkelingen en investeringsprogramma's;
2. de acties, maatregelen en voornemens uit de Watervisie (2007) uitvoeren als opmaat naar het Nationale Waterplan (2009). Hierin worden o.a. de volgende trajecten genoemd. Als eerste zal de beleidsnota Waterveiligheid 21e eeuw (2008) het waterveiligheidsbeleid herijken. Een centraal element hierin vormt het streven naar een risicobenadering. Ten tweede krijgt in de actualisering van het Nationaal Bestuursakkoord Water het realiseren van een meer klimaatbestendige inrichting van de (regionale) watersystemen extra aandacht. Ten derde zal het kabinet het advies van de Commissie Duurzame kustontwikkeling (zoals ingesteld door de Staatssecretaris van VenW) betrekken bij zijn visie op de kust zoals die in het Nationale Waterplan zal worden opgenomen.
3. het beleidsinstrumentarium voor ruimtelijke reserveringen indien nodig uitbreiden, onder andere ten behoeve van het *tijdelijk* inrichten van gebieden;
4. de kennisontwikkeling financieren ten behoeve van de ontwikkeling van regionale adaptatiestrategieën voor een achttal gebieden (de zogenaamde "Kennis voor Klimaat hotspots");
5. in kaart brengen wat de mogelijkheden zijn om bestaande beleidsinstrumenten gericht in te zetten voor klimaatbestendigheid en om klimaatbestendigheid op te nemen in de gunningscriteria voor ruimtelijke ontwikkelingsprojecten;
6. concreet uitwerken hoe het streven om de Nota Ruimte projecten ('het 1 miljard') en de projecten uit het Urgentieprogramma Randstad klimaatbestendig uit te voeren het best ingevuld kan worden; bekeken zal worden wat daarbij de mogelijkheden zijn om enkele van deze projecten te ontwikkelen als excellent voorbeeld van klimaatbestendigheid;
7. actief bijdragen aan het realiseren van een aantal pilotprojecten voor 'natuurlijke klimaatbuffers';
8. voor ieder van de veiligheidsregio's een veiligheidsprofielen opstellen waarin ook overstromingsrisico's zijn opgenomen, in kaart brengen welke evacuatieplannen en early-warning systemen nodig zijn en hoe burgers geïnformeerd kunnen worden over risico's;
9. in beeld brengen in hoeverre aanpassingen dan wel aanvullingen mogelijk nodig zijn om de lopende programma's Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing / Landelijke Gebied (ISV / ILG) gericht in te zetten voor het klimaatbestendig maken van stedelijk en landelijk gebied;
10. waar nodig wet- en regelgeving (onder andere Watertoets, de MER wetgeving, Bouwbesluit) en instrumenten als de MKBA en de OEI-systematiek aanpassen, daarbij aansluitend bij lopende ontwikkelingen (onder andere werkgroep actualisatie discontovoet en planbureaustudie naar de MKBA-systematiek).

11. een campagne uitvoeren om de bewustwording en betrokkenheid van bestuurders, bedrijven, maatschappelijke organisaties en de burger bij het klimaatbestendig maken van Nederland te vergroten, waarbij aangesloten zal worden bij onder andere de 'Nederland leeft met water'-campagne;
12. het adaptatieproces actief monitoren; zowel de besluitvormingsprocessen over grote ruimtelijke investeringen, als de daadwerkelijke fysieke veranderingen in de Nederlandse ruimtelijke inrichting. Daarbij zal ook gekeken worden naar mogelijke knelpunten in de huidige bestuurlijke structuur.

De decentrale overheden gaan, samen met andere partijen:

13. klimaatverandering inpassen in provinciaal omgevingsbeleid en klimaatbestendige structuurvisies (voorheen streek- of omgevingsplannen), en huidige en nieuwe plannen, opgaven en projecten toetsen op klimaatbestendigheid;
14. klimaatgerelateerde opgaven integreren in provinciale gebiedsgerichte programma's en kennisuitwisseling stimuleren;
15. in een overeenkomst met het Rijk (het Bestuursakkoord Milieu en Klimaat) vastleggen dat gemeenten en Rijk samen de komende vier jaar de typen maatregelen voor adaptatie in kaart brengen die aansluiten bij de ruimtelijke en stedenbouwkundige ontwikkelingen, waterbeheer en gezondheidszorg binnen gemeenten;
16. met het Rijk onderzoeken wat nut&noodzaak is van een stimuleringsprogramma adaptatie. Daarbij zal expliciet aandacht besteed worden aan de ruimtelijke ontwerpogave. Ook zullen de mogelijkheden in kaart worden gebracht voor de ontwikkeling van een fonds voor (mede)financiering van adaptatiemaatregelen;
17. middels pilots (klein aantal gemeenten en waterschappen) in beeld brengen welke typen maatregelen gemeenten kunnen treffen en wat de kosten zijn;
18. de regionale watersystemen de komende jaren op orde brengen volgens de afspraken uit het Nationaal Bestuursakkoord Water en de samenwerking tussen waterschappen, wetenschap en bedrijfsleven versterken.

In het kader van de uitvoering van de Nationale Adaptatiestrategie worden 'regionale impulsbijeenkomsten' georganiseerd. Deze hebben tot doel om lopende en geplande regionale initiatieven zichtbaar(der) te maken, te stimuleren, verder te brengen. Bovenstaande acties zullen verder worden uitgewerkt en worden aangevuld met initiatieven uit de regionale impulsbijeenkomsten. Samen vormen ze de eerste Nationale Adaptatieagenda. Deze agenda wordt in 2008 uitgebracht. Over de voortgang zal jaarlijks worden gerapporteerd en de eerste agenda zal – indien nodig - over twee jaar worden herzien.

Als gezamenlijke Nederlandse overheden presenteren we met deze strategie een eerste stap naar een klimaatbestendig Nederland. Met de ambities die erin verwoord zijn laten we zien dat we er onze schouders onder willen zetten. We nodigen bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en wetenschap uit om actief bij te dragen en met concrete voorstellen te komen voor een klimaatbestendig Nederland.

--- --- ---